

Doc. dr. Safvet Halilović

ISRAILIJATI I TEFSIR

Sažetak

Pojam *israilijati* često se spominje u tefsirskoj literaturi. Nastanak *israilijata* istraživači povezuju s ranim razdobljem islamske povijesti, vremenom ashaba, kada su se neki od njih, u traganju za dodatnim saznanjima i pojedinostima iz kazivanja o vjerovjesnicima i prijašnjim narodima, obraćali onome šta kazuju sljedbenici nebeskih Knjiga (*ahl al-kitāb*) koji su prešli u islam. Zbog olahkog prihvatanja *israilijata* u islamsko naslijeđe u širem smislu, a posebno u tefsirsko, u užem smislu, nataložilo se podosta neobičnosti i nelogičnosti koje se spominju u *israilijatima*, a koji nemaju ništa zajedničko s islamskim vjerovanjem. U ovom radu autor razmatra jezičko i terminološko značenje pojma *israilijati*, njihovu klasifikaciju, kao i odnos koji treba imati naspram istih.

Jezičko i terminološko određenje

Israilijat je arapski termin. Nastao je od imenice *isrā'iliyya*, što označava pripadnost Isrā'ilovom potomstvu. Isrā'il je kur'anski naziv za Ya'qūba, a.s., sina Ishāqovog.¹ Ya'qūb, a.s., je otac Yūsufa, a.s. Njegovo potomstvo se u Kur'anu označava sa *Banū Isrā'il* (sinovi Isrā'ilovi), a to su jevreji.

Terminološki, pojam *israilijati* obuhvata kazivanja koja se prenose od sljedbenika nebeskih Knjiga (*ahl al-kitāb*), bili oni jevreji ili kršćani, a tako su nazvana zbog toga što uglavnom izvire iz kulture Isrā'ilovog potomstva i naslijeđa (mitova i legendi) koje se za njih vezuje.²

¹ Tako je nazvan u suri Āli 'Imrān, ajet 93. Komentatori Kur'ana su saglasni da se pod pojmom Isrā'il koji se pominje u ovom ajetu misli na Ya'qūba, sina Ishāqovog. Vidjeti: Ḥasanayn Muḥammad Maḥlūf, *Kalimāt al-Qur'ān – tafsīr wa bayān*, Dār al-qalam, Bejrut, str. 40.

² Vidjeti: Muḥammad Abū Šahba, *Al-Isrā'iliyyāt wa al-mawḍū'āt fi kutub al-tafsīr*, str. 14. i dalje.

Uključivanje *israilijata* u islamsko naslijeđe u širem, a u oblasti tefsirske nauke u užem smislu, istraživači povezuju s ranim razdobljem islamske povijesti, tj. s vremenom ashaba, kad su se neki od njih, u traganju za dodatnim saznanjima i pojedinostima iz kazivanja o vjerovjesnicima i prijašnjim narodima, obraćali onome šta kazuju pripadnici zajednica sljedbenika nebeskih Knjiga (*ahl al-kitāb*) koji su prešli u islam. Po islamskom učenju, Tevrat i Indžil su knjige koje, također, imaju nebesko porijeklo, što znači da se slažu s Kur'anom u brojnim pitanjima, pogotovo kada je riječ o kazivanjima o vjerovjesnicima i onome što se odnosi na ranije zajednice. Razlika je u tome što Kur'an, kada su u pitanju spomenuta kazivanja, iznosi njihov sažetak fokusirajući se na izvođenje pouke, a Tevrat i Indžil o tim događajima opširno i detaljno izlažu, uz evidentno razilaženje u različitim verzijama Indžila (jevandeljima) o jednom te istom događaju.

Pošto je ljudska narav sklona slušanju neobičnih sadržaja, bilo je slučajeva da su ashabi, u dodiru s nekim kazivanjem iz Kur'ana, znali ponekad da (u)pitaju o onome što Kur'an spominje a ne nudi o tome šire obrazloženje. Odgovore na ta pitanja su u izvjesnim situacijama tražili od sljedbenika ranijih nebeskih Knjiga koji su ušli u islam i sa sobom donijeli ponešto iz naslijeda svoje ranije kulture i vjere, na osnovu čega su ispričali ono što su znali. Za tim se mogla ukazati potreba isključivo onda kad se radilo o nečemu za šta su ashabi pouzdano znali da to Allahov Poslanik, s.a.v.s., nije razmatrao, jer ako su o tome imali nešto što je počivalo na riječima Allahovog Poslanika, kako god da je preneseno, to nikad nisu preinačavali, kao što apsolutno nisu dirali ni bilo šta od onoga što se odnosilo na praktične zakonske propise ili principe vjerovanja s obzirom da su stavovi o tome preuzimani isključivo iz tekstova Allahove, dž.š., Knjige i Poslanikovog, s.a.v.s., sunneta.³

Među poznatim muslimanima iz reda ranijih sljedbenika nebeskih Knjiga, koji su u vrijeme ashaba iznijeli dosta israilijata, bili su ʿAbdullāh ibn Salām i Kaʿb al-Aḥbār, a iz vremena tabiʿina: Wahb ibn Munabbah i ʿAbd al-Malik ibn ʿAbd al-ʿAzīz, poznat kao Ibn Ğurayġ. Ko detaljnije prouči literaturu iz *tradicionalnog* tefsira (*kutub al-tafsīr bi al-maʿtūr*), primijetit će da

³ Vidjeti: Ibn Ḥaldūn, *Al-Muqaddima*, str. 490-491.; Al-Dahabī, *Al-Tafsīr wa al-mufasssīrūn*, I, str. 63-64.; Yūsuf al-Qaraḏāwī, *Kayf nata ʿāmal ma ʿ al-Qurʿān*, str. 345.

većina *israilijata* korištenih u toj literaturi počiva na interpretacijama tih ljudi.⁴

Podjela israilijata

Učenjaci su *israilijate* podijelili u tri grupe određivši kriterije po kojima ih razvrstavaju. Na osnovu tih kriterija razlučuju se pouzdani i nepouzdani, odnosno prihvatljivi i neprihvatljivi *israilijati*. U nastavku ćemo, u kratkim crtama, iznijeti podjelu *israilijata*.

a) *Prva grupa* su *israilijati* o čijoj ispravnosti možemo suditi na osnovu dostupnih saznanja iz Allahove (dž.š.) Knjige i Poslanikovog, s.a.v.s., sunneta. Suditi o njima možemo, prije svega, po tome što Kur'an časni potvrđuje ranije nebeske Knjige. Prema tome, ono što je u *israilijatima* podudarno s Kur'anom, pravo je i istinito, a što je nepodudarno, neistinito je i lažno. Uzvišeni Allah kaže: *A tebi objavljujemo Knjigu, samu istinu, da potvrdi Knjige ranije objavljene* (Al-Mā'ida, 48.). O ispravnosti možemo suditi, također, na osnovu Poslanikovog, s.a.v.s., sunneta, po onome što je od Vjerovjesnika, s.a.v.s., preneseno pouzdanom predajom, kao što je slučaj s hadisima u kojima se eksplicira da je osoba s kojom se susreo Mūsā, a.s., bio Ĥiḍr, čije ime se jasno navodi u riječima Allahovog Poslanika, s.a.v.s., koje bilježi Al-Buḥārī u *Al-Šaḥīḥu*.⁵

Ovaj dio je pouzdan. Nama je, i pored toga što smo o njemu neovisni, dozvoljeno to spominjati i prenositi radi potkrepljivanja i traženja dokaza u zapisima o ranijim zajednicama i njihovim Knjigama, kao kad se radi o radosnim vijestima da će doći vjerovjesnik Muhammed, s.a.v.s., sa svojim poslanjem, te da je Stvoriteljeva jednoća vjera svih vjerovjesnika, nasuprot onome što je nemarom, ili svjesno iskrivljeno, a od čega je ostao poneki znak koji dokazuje Istinu.

U ovaj dio se uklapaju Poslanikove, s.a.v.s., riječi: "Od mene dostavite makar jedan ajet (znak). Uzimajte kazivanja Isrā'īlovog potomstva, u tome nema ništa loše. Ko svjesno na mene slaže neka

⁴ Muḥammad Abū Šahba, op. cit. str. 97-105.; Al-Ḍahabī, op. cit. I, 183-200. Oba djela obuhvataju i biografije navedenih prenosilaca *israilijata*.

⁵ Vidjeti: Al-Buḥārī, *Al-Šaḥīḥ*, VII, str. 300. (Kitāb: *Al-Tafsīr*, Bāb: *Wa id qāl Mūsā li fatāhu lā abraḥu ḥattā abluḡa maḡma 'al-baḥrayn aw amḏi ḥuquban*, br. 4.097.).

traži svoje mjesto u Vatri!"⁶ U sklopu komentara ovog hadisa, Ibn Haġar ka`e: "Poslanikove riječi: 'Uzimajte kazivanja Isrā'ilovog potomstva, u tome nema ništa loše' znače da nas ne treba brinuti ako razgovaramo o njima, jer je prethodilo to da se Poslanik, s.a.v.s., klonio preuzimanja od njih i obraćanja njihovim Knjigama, nakon čega je to dozvolio. Po svemu se čini da je zabrana bila na snazi dok nisu zaživjele islamski propisi i pravila iz bojazni da ne dođe do zabuna, a kad je opasnost od toga prošla, dopušteno je da se slušaju i poučna kazivanja iz ranijih vremena."⁷

b) *Drugu grupu* obuhvata ono čiju neispravnost znamo na osnovu naših (islamskih) izvora koji to demantuju, odnosno čiju lažnost prepoznajemo po tome što se kosi s islamskim zakonskim odredbama, ili nije u saglasnosti sa zdravim razumom. Takav je primjer vijesti koje neki navode u vezi s pripovijestima o vjerovjesnicima, koje se kose s neporočnošću vjerovjesnika, kao kad se radi o Yūsufu, a.s., Dāwūdu, a.s., Sulaymānu, a.s., i drugim ranijim vjerovjesnicima. To nije dozvoljeno spominjati, niti reinterpretirati, osim radi dokazivanja da je lažno, nastalo iskrivljavanjem i krivotvorenjem. Mālik ibn Anas u prilog komentaru prethodnog hadisa: "Uzimajte kazivanja Isrā'ilovog potomstva, u tome nema ništa loše", kaže: "Ovim hadisom se hoće reći da je dozvoljeno uzimati kazivanja kad se radi o nečemu dobrom, ali ako se zna da u njima ima neistine, ne treba ih uzimati!"⁸

c) *Treću grupu* čine *israilijati* koji govore o onome o čemu naši izvori ne govore ništa (*maskūt 'anhu*), tj. {to ne pripada ni prvoj ni drugoj vrsti *israilijata*. To je ono prema čemu treba da budemo suzdržani: to nećemo ni potvrđivati ni demantovati, jer moguće je da u tome bude i istine pa ga mi (ako ga demantujemo) proglasimo lažnim, a ako nije tačno, mi ga potvrđivanjem proglašavamo ispravnim. Takva predanja je, ipak, dozvoljeno kazivati zbog opće dozvole da se prenosi od sljedbenika ranijih Objava.

Ibn Taymiyya o tome kaže: "Pretežan dio toga o čemu se nema ništa posebno reći je ono od čega nema nikakve koristi u bilo čemu što se tiče vjerovanja. To je ono u čemu se razilaze i učenjaci

⁶ Prenosi ga Al-Buġārī (*Al-Šaġih*, V, str. 405. (Kitāb: *Aġādīt al-anbiyā'*, Bāb: *Mā đukir 'an Banī Isrā'īl*, br. 3.095.).

⁷ Ibn Haġar al-'Asqalānī, *Fatġ al-bārī bi farġ Šaġih al-Buġārī*, VI, str. 575.

⁸ Ibid.

sljedbenika nebeskih Knjiga ('*ulamā' ahl al-kitāb*). Zbog toga i komentatori Kur'ana (*al-mufasssīrūn*) o tome imaju različite stavove. Takvi su primjeri razila`enja mufessira o imenima ljudi nastanjenih u Pećini (*aṣṣḥāb al-Kahf*), o pitanju boje njihovog psa, vrste drveta od koje je bio Mūsāov štap, imenima ptica koje je Allah, dž.š., oživio zbog Ibrāhīma, vrste stabla s kojeg je Mūsā razgovarao s Allahom i dr., što Allah, dž.š., u Kur'anu nije detaljno pojasnio zato što u tome nema koristi za one koji podliježu šerijatskim zaduženjima (*al-mukallafūn*), u njihovom dunjalučkom ili ahiretskom životu."⁹

Vjerovatno se misli na ovu grupu u hadisu koji navodi Al-Buḥārī u *Al-Ṣaḥīḥu*, preuzetom iz Abū Hurayrine interpretacije koja glasi: "Sljedbenici nebeskih Knjiga su Tevrat čitali na hebrejskom, a sljedbenicima islama ga tumačili na arapskom jeziku. Zato je Allahov Poslanik rekao: 'Ne dokazujte istinitost sljedbenika nebeskih Knjiga, niti ih pobijajte, već recite: 'Mi vjerujemo u Allaha i ono što je objavljeno nama i ono što je objavljeno Ibrāhīmu, i Ismā'īlu, i Ishāqu, i unucima, i u ono što je dato Mūsāu i 'Isāu, i u ono što je dato vjerovjesnicima od Gospodara njihova; mi ne pravimo nikakvu razliku među njima, i mi se samo Njemu pokoravamo.'"¹⁰

Otuda učenjaci tvrde da svako ko se prihvati komentarisanja Allahove, dž.š., Knjige treba biti krajnje oprezan, budan, odgovoran i kritičan, da bi bio u stanju iz velike količine *israilijata* odabrati samo ono što može biti saglasno s duhom časnoga Kur'ana, sa zdravim razumom i tradicijom, da se ne gubi u poplavi *israilijata*, pogotovo onda kada u sunnetu vjerovjesnika Muhammada, s.a.v.s., ima tumačenje za sumarne iskaze u Kur'anu (*bayān li muḡmal al-Qur'ān*). Mufessir treba, također, biti u stanju primijetiti da je nužno o *israilijatima* suditi u skladu s potrebom, a u tefsiru iz njih ne navoditi ništa više nego što traži samo okvirno tumačenje (*mā yaqtaḏīḥi bayān al-iḡmāl*).

Kad je riječ o tome da su se raniji naučnici razilazili u ocjeni mjesta i značaja *israilijata*, da su ih mnogo koristili i prenosili, mufessiru nema zapreke da ih u cijelosti preuzima, ali pod uvjetom da ukaže na pouzdano, a upozori na ono što je lažno u njima. Nije opravdano izlagati razilaženja, a da se ne potvrdi šta je pouzdano i

⁹ Vidjeti: Ibn Taymiyya, *Al-Muqaddima fī uṣūl al-tafsīr*, str. 95-96.

¹⁰ Prenosi Al-Buḥārī (*Al-Ṣaḥīḥ*, VII, str. 119. Kitāb: *Al-Tafsīr*, Bāb: *Qūlū āmannā billāh wa mā unzil ilaynā*, br. 3.898.). U hadisu se spominje 136. ajet sure Al-Baqara.

ne podvuče ono što je krivotvoreno, jer to bi se moglo, ne samo ubrojati u ono od čega nema nikakve koristi, već bi moglo poslužiti i kao medij u kojem bi se pomiješalo zdravo s nezdravim. Za mufessira bi, dakako, bilo najbolje da se kloni *israilijata*, pogotovo treće grupe, da se čuva onoga što je neutemeljeno i što odvraća od suštinske poruke Kur'ana i razmišljanja o njegovim mudrostima i propisima. Bez dvojbe, takav postupak bio bi najispravniji.¹¹

Kako postupati s israilijatima?

Al-Ġaššāsovo tefsirsko djelo *Aḥkām al-Qur'ān (Propisi Kur'ana)* može poslužiti kao dobar primjer kako treba postupati sa *israilijatima* prilikom razumijevanja i komentaranja Kur'ana časnog. Onaj ko prouči to djelo primijetit će da je Al-Ġaššās svoje djelo (za)štitio od *israilijata* koji su u koliziji sa islamskim izvorima. Široka hadiska kultura, dobro poznavanje prenosilaca hadisa i tradicijske predaje, na čemu su mu priznanje odali velikani hadiske znanosti poput hafiza Al-Dahabija i dr., bili su garancija da on u svoj tefsir neće unijeti kazivanja i priče koje spadaju u tu vrstu *israilijata*.

Nakon pomnog čitanja Al-Ġaššāsovog djela *Aḥkām al-Qur'ān*, konstatujemo da se autorov odnos prema onom što spada u *israilijate*, ogleda u sljedećem:

- 1) Kritički osvrt na sadržaj brojnih kazivanja koja se navode u *israilijatima*;
- 2) Navođenje, umjesto *israilijata*, poučnih priča i istinitih historijskih kazivanja.

U nastavku, donijet ćemo nekoliko primjera iz njegovog tefsira, shodno navedenim kriterijima.¹²

¹¹ Al-Dahabī, *Al-Tafsīr wa al-mufasssīrūn*, I, str. 181-183.; Muḥammad Abū Šahba, op. cit. str. 106. i dalje.

¹² Primjeri koje ćemo ovdje navesti preuzeti su, uz izvjesna skraćivanja, iz naše doktorske disertacije *Al-Imām Abū Bakr al-Rāzī al-Ġaššās wa manḥaḡuhū fī al-tafsīr*, koja je odbranjena na Odsjeku za tefsir i kur'anske znanosti Univerziteta Al-Azhar u Kairu, 2001., a iste godine publikovana na arapskom jeziku u izdanju kairske izdavačke kuće Dār al-salām. Disertaciju je 2004. na bosanski jezik preveo dr. Mehmed Kico, i publikovana je u Sarajevu, u izdanju Fakulteta islamskih nauka i El-Kalema pod naslovom: *Metodologija tumačenja Kur'ana u hanefijskome mezhebu - Studija na primjeru Al-Ġaššāsovog tefsira Aḥkām al-Qur'ān (Propisi Kur'ana)*.

1) Kritički osvrt na sadržaj brojnih israilijata

To naročito dolazi do izražaja kada su u pitanju oni sadržaji u *israilijatima* koji su u suprotnosti s islamskim vjerovanjem. Kao dobar primjer koji to potkrepljuje može poslužiti ono što je navedeno u tumačenju riječi Uzvišenog Allaha:

[وَأَتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ الْمَلَائِكَةِ بِيَابِلٍ هَارُوتَ وَمَارُوتَ]

I povode se za onim što su šejtani o Sulejmanovoj vladavini kazivali. A Sulejman nije bio nevjernik - šejtani su nevjernici dok uče ljude vradžbini (sihr) i onome što je bilo nadahnuto dvojici meleka, Harutu i Marutu (Al-Baqara, 102.).

Govoreći o značenju vradžbine i njenim vrstama, Al-Ğaššas kaže: "Drugi vid demonstriranja vradžbine jeste kad se žrtvi u hranu stave neki omamljujući lijekovi koji djeluju na razum, ili se žrtva izloži nekim razdražujućim i opojnim mirisima da joj se razum pomuti, kao prežderanom magarcu koji ni za šta ne mari. Pomoću različitih lijekova spomenutih u medicinskoj literaturi, koje joj uspijevaju staviti u hranu, žrtvi se oduzima razboritost i ona prihvata ono što bi odbila da je razborita. Za takvu osobu ljudi kažu da je općinjena (*mašūr*). Sva mudrost je u tome što je sve to izmišljotina i prijevara, što ništa s istinom nema ono čemu prizivaju. To se jasno vidi po tome što bi sibirbaz (*sihr*) i opsjenar (*mu'azzim*), kad bi odista mogli činiti korist i praviti štetu drugima, kao što tvrde, u tom slučaju mogli letjeti, pronicati u nepoznato, znati šta se zbiva u dalekim zemljama, otkrivati velike tajne, krasti i na druge načine ljudima donijeti korist ili nanijeti štetu, što bi značilo da su oni u stanju poubijati i razvlastiti vladare, provaliti u riznice, osvajati zemlje, a da ih kazna ne stigne. Kad bi se suočili s kakvim zlom, bili bi neuhvatljivi onima koji im zlo žele. Ne bi ih ništa sprečavalo da se domognu svega što ljudi posjeduju. Budući da nije tako, oni su jadnici, koji se lakome, varaju i ulagivaju samo da bi od drugih izmamili koji novčić, često se prikazujući da su siromašni, po čemu bi trebalo biti jasno da ne mogu učiniti ništa od onog šta tvrde.

Usijane glave i nezalice iz običnog naroda su oni koji najviše vjeruju u istinitost onoga u šta pozivaju sibirbazi i najviše potvaraju one koji vračeve ne priznaju. O njihovim moćima pričaju priče od kojih dah staje, uvjereni da su istinite. Takvo je npr.

kazivanje o ženi koja je došla `A'iši (r.a.) i pitala je: 'Ja sam pravila sihire. Ima li meni pokajanja?' `A'iša je pitala: 'Od čega se sastoji tvoj sibir (vradžbina)?' Odgovorila je: 'Išla sam u Babilon na mjesto gdje se nalaze Harut i Marut, da ih zamolim da me nauče sibiru. Rekli su mi: 'Allahova ropkinjo, čuvaj se da ovosvjetskim izazovima ne zaslužiš džehennemsku kaznu na onome svijetu.' Pošto ih nisam poslušala, rekoše mi: 'Idi i mokri u pijesak!' Otišla sam da mokrim, ali sam razmislila i odlučila da ne mokrim. Vratila sam se i rekla im: 'Uradila sam kako ste rekli'. Upitaše me: 'Šta si vidjela?' Odgovorih: 'Ništa nisam vidjela.' Uzvратиše: 'Nisi uradila kako smo ti rekli. Idi i pomokri se!' Ponovo sam otišla i uradila kako su mi rekli. Vidjela sam nešto kao da mi vitez oklopnik iziđe iz stidnice i ode u nebo. Kad sam se vratila, ispričala sam im to, a oni vele: 'To je bila vjera koja te je napustila, što znači da si dobro ovladala vradžbinom.' Ja ih pitam: 'Šta to znači?' Odgovoriše: 'To znači da ništa nećeš poželjeti, niti zamisliti, a da ti se neće ostvariti.' Ja odmah u sebi zamislih zrno pšenice, a zrno se odmah tu nađe. Rekoh mu: 'Idi pod zemlju!' Ono ode pod zemlju, a na njegovom mjestu se u tren pojavi mnoštvo klasova. Ja im velim: 'Pretvorite se u brašno, pa tako redom dok od vas ne postane hljeb.' Zbilja, nisam ništa zamislila a da mi se to nije ostvarilo.' `A'iša joj na sve to reče: 'Tebi nema pokajanja (tj. tvoje pokajanje neće biti primljeno)!' Neznalice pripovjedači i prenosioci su širili ovakve i slične priče, a narod im je vjerovao i rado ih slušao."¹³

Ovdje s razlogom možemo primijetiti da su Al-Ğaššāšov komentar navedenog ajeta iz sure *Al-Baqara*, u kojem se spominju sibir i Sulejmanova, a.s., nepovezanost s njim, zatim Babilon te priča o Harutu i Marutu, pošteđeni spominjanja kazivanja koja spadaju u *israilijate* a tiču se tumačenja nekih dijelova ovog ajeta, za razliku od brojnih drugih tefsirskih djela koja su preplavljena *israilijatima*.

Na sličan način, tj. kritičkim osvrtom, Al-Ğaššāš popraća i komentar nekih drugih ajeta koji imaju veze s *israilijatima* premda nisu saglasni s duhom Kur'ana i neporočnošću Allahovih vjerovjesnika, a.s. Takav je primjer komentara ajeta o parničarima, is sure *Šād*: *A da li je do tebe doprla vijest o parničarima kad su*

¹³ *Aḥkām al-Qur'ān*, I, str. 57-58. Napominjemo da je na sličan način, negirajući utemeljenost ove čudne priče, reagirao i poznati tefsirski autoritet Ibn Kaṭīr, koji je, preuzimajući je od Ibn Ğarīra al-Ṭabarīja, rekao: "O tome se pojavljuje neobična predaja s čudnom kompozicijom na koju želimo upozoriti", nakon čega je izložio kompletnu priču. Vidjeti: Ibn Kaṭīr, *Tafsīr al-Qur'ān al-`azīm*, Dār al-fikr, Bayrūt, 1401/1980., I, str. 142-143.

preko zida hrama prešli, kad su Davudu upali, pa ih se on uplašio. "Ne boj se - rekli su - mi smo dvojica parničara, jedan drugom smo našao učinili, pa nam po pravdi presudi; ne budi pristrasan i na pravi put nas uputi. Ovaj prijatelj moj ima devedeset i devet ovaca, a ja samo jednu, i on meni reče: 'Daj ti nju meni' i u prepirci me pobijedi. "Učinio ti je doista krivo - reče Davud - time što je tražio da ovcu tvoju doda ovcama svojim. Mnogi ortaci čine nepravdu jedni drugima, ne čine jedino oni koji vjeruju i rade dobra djela, a takvih je malo. "I Davud se uvjeri da smo mi baš njega na kušnju stavili, pa oprost od Gospodara svog zamoli, pade licem na tle i pokaja se (Šād, 21-24.). Tim povodom Al-Ġaššās, nakon što je sumarno komentarisao ajet, veli: "U vezi s onim šta se prenosi u kazivanjima pripovjedača, da je on (Dāwūd, a.s.) bacio pogled prema ženi, vidio je nagu i poželio je, zbog čega je njenog muža izložio pogibiji,¹⁴ rekli bismo da to ne može biti svojstveno vjerovjesnicima, jer vjerovjesnici ne čine ono što znaju da je nedolično, imajući u vidu da bi se to moglo ubrojati u velike grijehe, što bi ih lišilo omiljenosti kod Uzvišenog Allaha."¹⁵

¹⁴ Ovim Al-Ġaššās ukazuje na to da je u nekim israilijatima iznesena sljedeća priča: "Dāwūd, a.s., zarekao se da će odoljeti iskušenjima i sačuvati se od grijeha. Samom sebi je rekao: 'Bit ćeš na iskušenjima. Onog dana kad budeš na najvećem iskušenju, dobro se pazi!' Uzeo je Zebur i sjeo u mihrab da čita. Zabranio je da mu iko ulazi dok čita. Doletjela je jedna prelijepa ptica i pred njega sletjela. Poželio je da je uzme u ruke, ali se predomislio. Kad je doskakutala u mihrab, pružio je ruku da je uzme, a ptica je odletjela. Izašao je da je isprati pogledom i ugledao ženu kako se pere. Kad je ona njega ugledala, pustila je kosu da tako pokrije tijelo. Odmah mu je za srce zapela. Muž joj je bio Ūriyā ibn Ḥannān, ratnik na Allahovom putu. Dāwūd je pisao zapovjedniku vojske da joj muža pošalje u neku akciju u kojoj će život izgubiti. Takva je bila akcija u kojoj se odlučivala o biti ili ne biti. Zapovjednik je spomenutog ratnika stavio u prethodnicu u kojoj je poginuo. Kad je ženi istekao rok čekanja, Dāwūd ju je zaručio. Ona mu je postavila uvjet: ako rodi sina da bude nasljednik. Napisala je to na papir, a to je posvjedočilo pedeset Izraelćana. Njegovo srce se nije moglo smiriti dok mu nije rodila Sulejmana i dok on nije malo porastao. Živjeli su kao dva vladara, onako kako ih je Allah opisao u Svojoj Knjizi." Nakon citiranja ovog kazivanja, Al-Qurṭubī, u svom tefsiru, veli: "Tako navode Al-Māwardī i neki drugi, ali to nije tačno. Ibn al-ʿArabī je rekao da je ovo ponajbolje šta se o tome prenosi." Al-Qurṭubī se ovog kazivanja doticao i u drugim prilikama. U dijelovima je iznio cijelu ovu priču, koju je Al-Ġaššās zanemario tako što iz nje ništa nije citirao, zadovoljivši se samo time što je ukazao na njenu neutemeljenost, budući da poriče neporočnost vjerovjesnika. (Više o ovom kazivanju vidjeti: Al-Qurṭubī, *Al-Ġāmiʿ li aḥkām al-Qurʾān*, XV, str. 166-168.).

¹⁵ *Aḥkām al-Qurʾān*, III, str. 499.

Ovdje se iz Al-Ġaṣṣāṣovih riječi jasno vidi da se on zadovoljava time da ukaže na neutemeljenost onoga što se prenosi putem israilijata, jer se kosi s duhom časnoga Kur'ana i poriče neporočnost Allahovih vjerovjesnika. Isti put slijedi i Ibn Kaṭīr al-Dimišqī kad u svom tefsiru za spomenuti ajet veli: "Komentatori ovdje navode razne priče od kojih je većina preuzeta iz israilijata, u kojima nema nijednoga autentičnog kazivanja koje se može slijediti. Tu Ibn Abī Ḥātīm prenosi hadis čiji je predajni lanac nepouzdan, jer u prenošenju sudjeluje i Yazīd al-Raqqāšī preuzimajući ga od Anasa. Premda je bio uvažavan i cijenjen, znalci hadiske nauke Yazīda smatraju slabim prenosiocem hadisa (*da'if al-ḥadīṯ*). Stoga na ovu priču ne treba obraćati pažnju, jer samo Allah zna šta je u tome istina. Dotle, budući da je Kur'an u cijelosti istina, ono što on sadrži je samo istina."¹⁶

2) Umjesto *israilijata* navoditi poučne priče i istinita historijska kazivanja

Čitajući Al-Ġaṣṣāṣovo tefsirsko djelo primijetiti ćemo da je on izbjegavao spominjanje *israilijata* na većini mjesta gdje veliki broj drugih komentatora praktikuje njihovo navođenje. Ovo se smatra Al-Ġaṣṣāṣovom vrlinom, po tome što čitaoca štedi čitanja neobičnih sadržaja koji se navode u *israilijatima*, a nepouzdana su kako sa stanovišta razuma, tako i sa stanovišta tradicije. To ne znači da Al-Ġaṣṣāṣ u svom tefsirskom djelu uopće ne spominje poučne priče i historijska kazivanja. On je tefsir štitio od svega što nema uporišta i čega se treba kloniti.

Čitalac djela *Aḥkām al-Qur'ān* može primijetiti da autor, uprkos fikshskoj naravi koja dominira tom knjigom, u posebnim prilikama spominje neke poučne priče i istinita historijska kazivanja, kako ona koja se tiču drevne historije, događaja koji su se odigrali u prvim decenijama islama, tako i onih koja se tiču događaja iz njegovog vremena. Takva kazivanja on navodi umjesto *israilijata* kojima, nažalost, obiluju brojna tefsirska djela. U sljedećim redovima navest ćemo neke primjere kao obrasce takvih kazivanja.

Prvi obrazac tiče se historijskih kazivanja o minulim zajednicama, jasnije rečeno, kazivanja o žiteljima Babilona i njihovoj historiji, kao i priča o vradžbini raširenoj kod njih. To je razmotrio u sklopu komentara spomenutog ajeta iz sure *Al-Baqara* koji glasi: *i povode se za onim što su šejtani o Sulejmanovoj*

¹⁶ Vidjeti: Ibn Kaṭīr, *Tafsīr al-Qur'ān al-'aẓīm*, IV, str. 32.

vladavini kazivali. A Sulejman nije bio nevjernik – šejtani su nevjernici, uz čiji komentar se obično navodi zamašan broj *israilijata* i neobičnih kazivanja. Međutim, Al-Ġaššāsov postupak se, kako ćemo vidjeti, razlikuje od postupka ostalih komentatora ovog ajeta. Nakon što je jezički obrazložio značenje riječi *vradžbina*, Al-Ġaššās dodaje: "Ako smo već objasnili osnovne sadržaje *vradžbine* (*siḥr*) u jeziku, s njenim načelnim šerijatskopравnim tretmanom i svim drugim što podrazumijeva, sad želimo reći nešto po čemu se ona može suštinski definirati, šta praktično obuhvata i šta različiti prevaranti žele ostvariti služeći se njom. U vezi s tim bismo rekli, a Allah to najbolje zna, da se ona dijeli u više različitih vrsta. Jedna je svojstvena žiteljima Babilona, koje Uzvišeni Allah opisuje riječima: *uče ljude vradžbini* (*siḥr*) *i onome što je bilo nadahnuto dvojici meleka - Harutu i Marutu*. Žitelji Babilona su bili mandejci; obožavali su sedam planeta koje su nazivali bogovima, vjerujući da su zbivanja u pojavnom svijetu njihovo djelo. Ogrezli u svoje vjerovanje, nisu vjerovali u Jednoga Stvoritelja Koji je uspostavio i te planete i sve što postoji. To su bili oni kojima je Uzvišeni Allah poslao Ibrāhima, a.s.,¹⁷ da ih poziva vjeri u Uzvišenog Allaha, potkrepljujući im sve jasnim i neporecivim dokazima, a oni su ga, zauzvrat, bacili u vatru, koju je Uzvišeni Allah učinio da bude *hladna* i *spas*, nakon čega mu je zapovijedio da se iseli u Siriju.

Takvo vjerovanje je stanovništvo Babilona, zatim oblasti Iraka, Sirije, Egipta i Bizantije slijedilo sve do BJORASBOVE vladavine, kojeg Arapi nazivaju Al-Ḍaḥḥāk. Afridon, gorštak s visoravni Denbavend, u svom kraju je protiv vladara pokrenuo vojnu pobunu, podstičući i susjedne oblasti da mu pruže pomoć - o tome postoje brojne priče - da bi ga razvlastio i zarobio. Neupućeni narod, a posebno žene, tvrde da je Afridon ščepao BJORASBA u visokim predjelima planinskog masiva Denbavend, da ga gore još drži u okovima, a vračevi ga obilaze i od njega uče *vradžbine*. Uvjereni su da će se on jednom osloboditi i zagospodariti Zemljom, da je on Dedždžal o kojem je izvijestio Vjerovjesnik, s.a.v.s., i upozorio na njega, za što su, pretpostavljamo, predaju preuzeli od vatropoklonika.

¹⁷ Al-Ġaššās je Ibrāhimovo, a.s., poslanstvo detaljnije razmotrio prilikom komentarisanja riječi Uzvišenoga: *Zar nisi čuo za onoga koji se s Ibrahimom o njegovu Gospodaru prepirao, onda kad mu je Allah carstvo dao* (Al-Baqara, 258.) ističući za narod kojem je poslan da su to bili mandejci, koji su obožavali kipove, kao oličenja sedam planeta (vidjeti: *Aḥkām al-Qur'ān*, I, str. 550-551.).

Kraljevina Babilon je dospijevala i u ruke Perzijanaca. Zapravo, pojedini dijelovi kraljevstva su u nekim vremenima dolazili u posjed Perzijanaca koji su ih počeli naseljavati. Perzijanci nisu obožavali kipove, bili su monoteisti. Ispovijedali su vjeru u jednoga Boga, samo što su, uz to, njegovali i kult četiri elementa: vode, vatre, zemlje i zraka, zbog značaja tih elemenata za održavanje u životu svega stvorenog. Vatropoklonstvo je među njih dospjelo u vrijeme Keštasiba, kojeg je Zaratustra pozvao u svoju vjeru, a on mu iznio uvjete pod kojima će to učiniti.

Dugo bismo ostali kada bismo to detaljno objašnjavali. Naš cilj, na ovom mjestu, je samo da pružimo uvid u prilike u kojima su djelovali *sihirbazi* u Babilonu. Kad su Perzijanci došli u te krajeve, oni su počeli ubijati sihirbaze nastojeći da ih istrijebe i to su smatrali bogoslužjem, što se praktično nastavilo i nakon što je većina Babilonaca prihvatila vatropoklonstvo.

Prije pojavljivanja Perzijanaca žitelji Babilona bili su veoma upućeni u vradžbinu (*sihir*), maskaru¹⁸ i gatanje prema planetama. Obožavali su kipove koje su oblikovali i nazivali prema imenima sedam planeta. Izrađivali su postolja na koja su stavljali odgovarajuće kipove. Obraćali su im stanovitim ritualnim radnjama, usklađenim s vjerovanjem da time zadobijaju naklonost planeta, kojima upućuju molbu da im dosude ispunjenje dobra ili zla koje namisle. U skladu s tim, ko drugome poželi neko dobro i dobrobit, molbom se obraćao kipu Jupitera, služeći se mirisima, čvorovima ili puhanjem; ko drugome poželi nešto zlo, kao što je rat, smrt i nevolje, molbom se obraćao kipu Saturna da mu to odobri; a ko poželi munju, požar ili nerodnu godinu, molbom se obraćao Marsu, uz prinošenje žrtve klanjem neke životinje.

Ta *bajanja* (*ruqā*) na nabatejskom jeziku obuhvataju sve, počevši od veličanja planeta, preko upućivanja molbe u vezi s ispunjenjem dobra ili zla, do njegovanja osjećanja ljubavi ili mržnje, s uvjerenjem da planete sve to određuju. Sihirbazi su za sebe tvrdili da drugima mogu činiti šta pože, bez kontakta i dodira, ukoliko klijent planetama prinese žrtvu koju mu sihirbaz naznači. Bilo je neukog svijeta koji je tvrdio da sihirbaz može čovjeka pretvoriti u magarca ili psa te, kad poželi, opet ga vratiti u predašnji lik, da može jahati na jajetu, na metli ili na kaci, da leteći

¹⁸ Ibn Manzūr kaže da je *maskara* (*nayranġiyya*) vještina veoma slična vradžbini, premda se s njom ne podudara u svemu. To je imitiranje i prerušavanje. Vjetar koji zavija je *olujni vjetar* (*rīh nayraġ*). Žena koja nešto uvija je lukava žena, spremna na prevaru (vidjeti: Ibn Manzūr, *Lisān al-‘Arab*, II, str. 376., lexsem br. 1.578.).

zrakom može iz Iraka otići u Indiju, ili u neku drugu željenu zemlju i vratiti se iste noći. Svijet je u to vjerovao jer je obožavao planete. Stoga su vjerovali da je istina sve čemu se u njihovo ime prizivalo. Sihirbazi su se pritom služili trikovima. Obmanjivali su neuki svijet. Znali su tvrditi kako se nijedna molba neće ispuniti, nijedna želja ostvariti, nikom osim onima koji duboko vjeruju da je istinito sve što oni kažu. Imovina neukog svijeta bila im je sva nadohvat. Budući da su sihirbazi bili shvatani kao oni koji sve rješavaju, koji posjeduju nadnaravnu moć, običan svijet se prema njima odnosio sa strahopoštovanjem, tim više što je imetak tada smatran nečim što pripada planetama i treba im ga prinositi kao žrtvu, sve dok se sasvim ne potroši. Nije li jasno da su se ljudi, u vrijeme faraona, natjecali u gatanju, vradžbini i opsjenarstvu, usljed čega im je poslan Mūsā, a.s., sa štapom i znakovima za koje su sihirbazi shvatili da ni po čemu nisu vradžbina (*siḥr*), da su radnje koje može izvršiti samo Uzvišeni Allah!

Nakon toga došli su monoteisti koji su se prema sihirbazima ponijeli s uvjerenjem da njihovim likvidiranjem čine Bogu ugodno djelo. Međutim, sihirbazi su neuki svijet i neznalice i dalje krišom obmanjivali. I dalje su ih tražile žene, omladina i neuki svijet. Vješto su postizali da oni kojima su ogleđali bespogovorno vjeruju i govore da su sihirbazi u pravu. Onaj ko je tako postupao ispoljavao je trostruko krivovjerstvo: 1) vjerovali su u obaveznost veličanja planeta nazivanih bogovima, 2) bili su uvjereni da planete mogu nanijeti štetu ili donijeti korist, te 3) vjerovali su da su sihirbazima svojstvene osobine *nadnaravnosti* (*mu'ḡiza*) koje su svojstvene jedino vjerovjesnicima, a.s. Allah je poslao dva meleka da ljudima objašnjavaju šta je uistinu ono čemu vračevi prizivaju, da raskrinkavaju neistinost onog što ističu, da ljudima na znanje daju obmanjivanje, da im kažu šta znači maskara, da je sve to mnogoboštvo i krivovjerstvo, da ih obavijeste o trikovima pomoću kojih sihirbazi obmanjuju. Meleci su otkrivali istinu o sihirbazima, odvrćali ljude od prihvatanja sihirbaza i postupanja po njihovim savjetima, u skladu s riječima Uzvišenoga: *Mi samo iskušavamo, a ti ne budi nevjernik* (Al-Baqara, 102.). To je bila jedna od najraširenijih vrsta sihira u Babilonu, premda su Babilonci znali i za mnoge druge trikove kojim su sihirbazi obmanjivali neuki svijet, pripisujući to planetama, da ih dalje ne istražuju, već da bespogovorno vjeruju u njih."¹⁹

Drugi obrazac obuhvata priče o nekim događajima iz prvih decenija islama. Takva je i priča o nekim zbivanjima iz života Abū

¹⁹ *Aḥkām al-Qur'ān*, I, str. 52-53.

Ḥanīfe, koju Al-Ġaṣṣās izlaže u sklopu komentara riječi Uzvišenoga: *I neka među vama bude onih koji će na dobro pozivati i tražiti da se dobro čini, a od zla odvracati - oni će šta žele postići* (Āli ʿImrān, 104.). U poglavlju naslovljenom *Bāb farḍ al-amr bi al-maʿrūf wa al-naḥy ʿan al-munkar* (*Dužnost da se naređuje dobro a zabranjuje zlo*) on opširno razmatra to važno pitanje zbog čijeg zanemarivanja muslimani lutaju. U sklopu tog razmatranja Al-Ġaṣṣās navodi i priču iz života Abū Ḥanīfe: "U kazivanju Mukrima ibn Aḥmada al-Qāḍija, rečeno je: Kazao nam je Al-Ḥamānī sljedeće: čuo sam Ibn al-Mubāraka kad kaže: 'Kad je do Abū Ḥanīfe stigla vijest o ubistvu Ibrāhīma al-Šāʿiga,²⁰ plakao je toliko da nam se činilo da neće preživjeti. Kad sam ostao nasamo s njim, rekao mi je: 'Tako mi Allaha, bio je razborit čovjek. Ja sam se nečega sličnog za njega pribojavao.' Pitao sam: 'A šta je bio razlog?' Odgovorio je: 'Nedavno mi je dolazio da nešto pita. Bio je sasvim privržen i pokoran Allahu. Čini mi se da sam mu nešto dao da pojede, a ne sjećam se da li je pojeo ili nije ni probao. Znam da me je pitao u vezi sa dužnošću da se naređuje dobro a zabranjuje zlo (*al-amr bi al-maʿrūf wa al-naḥy ʿan al-munkar*), o čemu smo se složili da je to dužnost koju nam je zapovjedio Uzvišeni Allah. Rekao mi je: 'Pruži ruku da ti dam prisegu!' Pred očima mi se smračilo, pitao sam ga: 'Zašto?' Odgovorio je: 'Zaokuplja me ta Allahova odredba, da joj se sav predam.' Nisam prihvatio da mi da prisegu, već sam mu odgovorio: 'Ako se čovjek toga sam poduhvati, bit će ubijen, a ništa dobro drugima neće učiniti. Međutim, ako nađe dobre pomagače i čovjeka koji ispravno u Allaha vjeruje da ih predvodi, neće biti uzaludno.' Odgovorio je: 'To se od nas zahtijeva svaki put kad treba primijeniti mjeru na upornog vinovnika, kad god budemo u situaciji da sudimo.' Odgovorio sam: 'To je nešto što se ne tiče pojedinca, s čim ni vjerovjesnici nisu lahko nakraj izlazili, otkako je to spušteno s neba. To nije dužnost kao druge dužnosti budući da druge dužnosti čovjek izvršava sam, a uz ovu, kad je sam naređuje, čovjek rizikuje vlastitu krv, izlaže se pogibiji. Bojim se da se izlaže ubistvu, a kad bude ubijen jedan čovjek, drugi se neće ni usuditi da tome bude izložen, već će odustati. U tom smislu su meleki pitali: *Zar ćeš za namjesnika na njoj postaviti onog koji će na njoj nered činiti i krv prolijevati? A mi Tebe veličamo i hvalimo*

²⁰ Vjerovatno je to bio Muḥammad ibn ʿAlī ibn ʿAbdillāh ibn al-ʿAbbās ibn ʿAbd al-Muṭallib, uglednik koji je vodio kampanju za Abbasije pred nastanak njihove dinastije. On je nesumnjivo bio Abū Ḥanīfin savremenik budući da je rođen 82/701., a umro 131/748. (vidjeti: *Al-A ʿlām*, I, str. 59.).

i, kako Tebi dolikuje, štujemo. On reče: Ja znam ono što vi ne znate (Al-Baqara, 30.). Nakon toga je otišao u Merv u kojem je bio Abū Muslim. Oštro ga je kritikovao, a on ga je uhapsio. Sastali su se učenjaci i uglednici iz Horosana i oslobodili ga. Poslije je opet kritikovao Abū Muslima, a on ga je opet uhapsio. Al-Šā'ig mu je rekao: 'Ja ne vidim s čim bih stao pred Uzvišenog Allaha vrednijim od džihada. Protiv tebe se mogu boriti samo jezikom, jer u rukama nemam snage. Allah zna da te osuđujem.' Nakon toga ga je pogubio."²¹

Treći obrazac obuhvata poučne priče iz Al-Ğaššāšovog vremena kao što je priča koju navodi u tumačenju ajeta: *i povode se za onim što su šejtani o Sulejmanovoj vladavini kazivali. A Sulejman nije bio nevjernik - šejtani su nevjernici dok uče ljude vradžbini* (Al-Baqara, 102.). Govoreći o vrstama vradžbine (*sihira*) on ističe da u njene vrste spada i pozivanje džina i šejtana koje sihirbazi potčinjavaju bakanjem i gatanjem, pa kaže: "Šteta od onih koji se bave gatanjem, od njihovog obmanjivanja drugih nije bezazlena. Oni pred drugima nastupaju tako što se pretvaraju da su im džini pokorni zbog toga što oni prave hamajlije (*al-ruqā*) na kojima, navodno, ispisuju Allahova, dž.š., imena. Tako im, tvrde oni, džini postaju pokorni i odazivaju im se. Neuk svijet im sve to vjeruje, jer sihirbazi se pretvaraju da spominjanjem Allahovih, dž.š., imena potčinjavaju džine koji su na isti način bili pokorni Sulejmanu sinu Davudovu, a.s. Oni im, navodno, saopćavaju skrivene tajne. Uprkos neospornom dostojanstvu, ponosu i prodornom umu, čak je i Al-Mu'tađid Billāh²² povjerovao njihovim podvalama. Historičari ga spominju po tome što mu se u dvorcu, kad je ostajao samo s porodicom i poslugom, u različitim vremenima, a najčešće u podne, ukazivao nepoznat čovjek sa sabljom u ruci. Kad bi potjera krenula da ga uhvati, nestao bi. Nisu uspijevali stići ga niti pronaći u krugu dvorca. Lično ga je nekoliko

²¹ *Aḥkām al-Qur'ān*, str. II, str. 42.

²² Aḥmad ib Ṭalḥa ibn Ğa'far Abū al-'Abbās al-Mu'tađid Billāh ibn al-Muwaffaq Billāh ibn al-Mutawakkil (242/856-289/901.) - abasijski halifa koji je još u mladosti ratničku hrabrost pokazao u obračunima s Abesincima i beduinima. Hilafet je naslijedio nakon smrti amidže Al-Mu'tamida. S abasijske dinastije je skinuo obruč slabosti koji ih je neko vrijeme sputavao, predstavivši se kao preduzimljiv halifa. Razračunao se s neposlušnicima u zemlji i ugušio pobune. Bio je veoma hrabar, odvažan i poštovan među pristalicama. Oni su izbjegavali njegovu ljutnju i istinski ga se bojali. Neki historičari kažu da je abasijsku državu uspostavio Abū al-'Abbās, a i obnovio je Abū al-'Abbās, imajući u vidu Al-Saffāha i Al-Mu'tađida (vidjeti: *Tāriḥ Baġdād*, IV, str. 403.; *Al-A ṭām*, I, str. 140.).

puta vidio. Zbog toga se zabrinuo i pozvao gatare. Oni su došli. Sa sobom su doveli još ljudi i žena, među kojima je, kako je ocijenjeno, bilo i maloumnih i zdravih. Halifa je jednom gataru naredio da ogleda. Počeo je s čovjekom za kojeg je tvrdio da je zdrav. Čovjek je najednom izgubio razum i na halifine oči poludio. Naglašavali su mu domete tog umijeća, da džin može sebi potčiniti čovjeka, od zdravoga načiniti ludog. Međutim, radilo se samo o dogovoru između vrača i zdravog čovjeka, kad mu vrač pred halifom bude ogledao da se on pretvara da je izgubio razum. Al-Muʿtaḍid se to činilo istinitim. Uzbudio se i odjednom osjetio podozrenje spram svega toga. Međutim, pitao ih je u vezi s čovjekom koji mu se pojavljuje u kući. Oni su ga zaokupili nekim drugim pričama koje su ga zabrinule, a nisu mu dali nikakav odgovor na ono što ih je pitao. Nakon što je svima dao po pet dirhema, naredio je da se razidu. Al-Muʿtaḍid je tad preduzeo još jače mjere predostrožnosti. Naredio je da se dobro utvrde zidine dvorca, da se prevaranti ne mogu preko zidova ubacivati i sl. Na vrhove je postavljena pojačana straža da prevarantima onemogućiti da se približe i puste obmanjujuću vijest, čime se lopovi služe. Uprkos svemu, priča o čovjeku nije prestala. S vremena na vrijeme se pojavljivao, sve do Al-Muʿtaḍidove smrti."

"Stražare naredane po zidinama dvorca Al-Turayyā koji je izgradio Al-Muʿtaḍid vidio sam i ja", kaže Al-Ġaṣṣās. "Pitao sam jednog prijatelja koji je bio u Al-Muʿtaḍidovoj straži, kako se završilo s čovjekom koji se pojavljivao, je li se išta o tome razjasnilo. Kazao mi je da se to razjasnilo tek u vrijeme Al-Muqtadira. Radilo se o jednom bijelom slugi po imenu Yaqaq, koji je nastojao da vida jednu sluškinju iz dvorskog harema. Koristio je maskirne brade u različitim bojama. Kad bi stavio jednu bradu, svako je bio uvjeren da je to njegova prirodna brada. U dato vrijeme bi stavio bradu, pojavio se u tom liku, sa sabljom u ruci ili nekim drugim ratničkim rekvizitom, dok ga Al-Muʿtaḍid ne bi ugledao. Kad bi krenula potraga, pobjegao bi među stabla u bašči, u neki prolaz ili zavoj. Kad bi izašao iz vidokruga potjere, skinuo bi bradu, stavio je u džep ili u njedra, zadržavši sa sobom oružje, doimajući se kao bilo koji drugi iz potjere za nepoznatim čovjekom. Pošto nije izazivao nikakvu sumnju, pitali bi ga je li vidio čovjeka koji je tuda prošao, a on bi odgovorio da ništa nije vidio. S nastalom uzbunom, djevojke bi iz odaja izašle na dvorište, a on bi iskoristio tu priliku da se sastane s djevojkom i kaže šta želi. Cilj mu je bio da vidi djevojku i s njom razgovara. Tako je nastavio i za vladavine Al-Muqtadira. Nekad kasnije je otišao iz

dvorca, nastanio se u Tarsusu i u njemu boravio do smrti. Sluškinja je odala tajnu. Tek tada se razotkrio mladićev trik. Bio je to, dakle, obični sluga koji se služio jednim bezazlenim lukavstvom. Niko ga nije uspio otkriti uprkos iznimnom osiguranju koje je Al-Mu'adidu stajalo na raspolaganju. Ako halifa nije bio u stanju shvatiti i zaustaviti tok priče čija glavna svrha nije bila obmanjivanje, treba zamisliti kako vješto je to mogao izvoditi neko kome je to bilo zanimanje i od čega je živio."²³

* * *

Tako je Al-Ġaššāš svoj tefsir čuvao od *israilijata* i kazivanja koja ne može posvjedočiti zdrav razum i pouzdana predaja. To načelo se, kao što smo naprijed istakli, ubraja među važne odlike njegovog tefsira budući da se usljed olahkog prihvatanja *israilijata* u islamsko naslijeđe u širem smislu, a posebno u tefsirsko u užem smislu, nataložilo podosta neobičnosti i nelogičnosti koje se spominju u *israilijatima* koji nemaju ništa zajedničko s čistim islamskim vjerovanjem. Al-Ġaššāšov tefsir, koji je pošteđen tih primjesa tako da čitalac nije izložen njihovom štetnom uticaju, može poslužiti kao dobar primjer kako se treba odnositi prema *israilijatima* općenito..

Možda će neko reći da je fikhska narav, koja je dominantna u Al-Ġaššāšovom tefsiru, razlog što se autor klonio *israilijata*, jer nije imao potrebu da ih uopće navodi. Bez dvojbe, to je jedan od važnih razloga, međutim, nije presudno da tefsir bude fikhske naravi pa da ne sadrži zamašnu količinu *israilijata*. To uvjerljivo može potvrditi tefsirsko djelo Al-Ġāmi' li *aḥkām al-Qur'ān*, čiji autor je imam Al-Qurṭubī.

LITERATURA

- Abū Šahba, Muḥammad: *Al-Isrā'iliyyāt wa al-mawḍū'āt fī kutub al-tafsīr*, Mataba al-sunna, Kairo, 1408/1987.
- Dahabī (al-), Muḥammad Ḥusayn: *Al-Tafsīr wa al-mufasssirūn*, Dār al-kutub al-ḥadiṭa, Al-Ṭaba' a al-tāniya, Kairo, 1396/1976.
- Ġaššāš (al-), Abū Bakr Aḥmad al-Rāzī: *Aḥkām al-Qur'ān*, Al-Ṭaba' a al-ūlā, Dār al-kutub al-'ilmiyya, Bejrut, 1415/1994.
- Ġibril, Muḥammad al-Sayyid Rāḍī: *Madḥal ilā manāhiġ al-mufasssirūn*, Al-Risāla, Kairo, 1412/1992.
- Ḥasanayn Muḥammad Maḥlūf, *Kalimāt al-Qur'ān – tafsīr wa bayān*, Dār al-Qalam, Bejrut, s.a.

²³ *Aḥkām al-Qur'ān*, I, str. 56-57.

- Ibn Haldūn, 'Abd al-Raḥmān: *Al-Muqaddima*, Matba'a al-Bulaq, 1320/1902.
- Ibn Manẓūr, Abū al-Faḍl Ğamāl al-Dīn ibn Mukrim: *Lisān al-'Arab*, Dār Ṣādir, Bayrūt, 1990.
- Ibn Haġar, Al-°Asqalānī: *Al-Durar al-kāmīna fī a 'yān al-mi'a al-tāmīna*, Ḥaydar Ābād, Indija, 1945-1950.
- Ibn Haġar, Al-°Asqalānī: *Fatḥ al-bārī bi {arḥ Ṣaḥīḥ al-Buḥārī*, Dār al-rayyān li al-turāt, Kairo, 1408/1987.
- Ibn Kaṭīr, Abū al-Fidā' Ismā'īl al-Dimišqī: *Tafsīr al-Qur'ān al-'aẓīm* (poznato i kao: *Tafsīr Ibn Kaṭīr*), Maṭba'a °Isā al-Bābī al-Ḥalabī, Kairo, s.a.
- Ibn Taymiyya: *Al-Muqaddima fī uṣūl al-tafsīr*, Taḥqīq: Ibrāhīm ibn Muḥammad, Dār al-ṣaḥāba li al-turāt, Taṅṭā.
- Ibn Māġa, Abū °Abdillāh Muḥammad ibn Yazīd al-Qazwīnī: *Al-Sunan*, Dār al-Rayyān li al-turāt, Taḥqīq: Muḥammad Fu'ād °Abd al-Bāqī, Kairo, s.a.
- Qurṭubī (āt-), Abū 'Abd Allāh: *Al-Ĝāmi ° li aḥkām al-Qur'ān*, Dar al-{a'b, Kairo, 1372/ 1952.
- Qaraḍāwī (al-), Yūsuf: *Kayf nata °āmal ma ° al-Qur'ān al-'aẓīm*, Dār al-{urūq, Kairo, 1419/1999.
- Riḍā, Muḥammad Rašīd: *Tafsīr al-manār*, četvrto izdanje, Kairo, 1380/1960.
- Ṣāliḥ (al-), dr. Ṣubḥī: *Mabāḥiṭ fī °ulūm al-Qur'ān*, Dār al-'ilm li al-malāyīn, Bejrut, 1990.
- Suyūṭī (al-), Ğalāl al-Dīn: *Al-Itqān fī °ulūm al-Qur'ān*, Taḥqīq: Muḥammad Abū Faḍl Ibrāhīm, Dār al-turāt, Kairo, s.a.
- Suyūṭī (al-), Ğalāl al-Dīn: *Lubāb al-nuqūl fī asbāb al-nuzūl* (na marginama mushafa u izdanju: Dār al-Ra{id), Damask, s.a.
- Ṭabarī (al-), Muḥammad ibn Ğarīr: *Tafsīr al-Ṭabarī* (poznato i kao: *Ĝāmi ° al-bayān °an ta'wīl al-Qur'ān*), Taḥqīq: Maḥmūd Ṣākir, Bejrut, 1405/1984.
- Wāḥidī (al-), °Alī ibn Aḥmad ibn Muḥammad: *Asbāb al-nuzūl* (Na marginama: Ibn Salāma, Abū al-Qāsim Hibatullāh, *Al-Nāsiḥ wa al-mansūḥ*), Kairo, 1351/1932.
- Zarka{i (al-), Badr al-Dīn Muḥammad ibn °Abdillāh: *Al-Burhān fī °ulūm al-Qur'ān*, Al-Maktaba al-'aṣriyya, Taḥqīq: Muḥammad Abū Faḍl Ibrāhīm, Bejrut, s.a.
- Abū Dāwūd, Sulaymān ibn al-Aš°ab al-Siġistānī: *Al-Sunan*, Dār al-kutub al-'ilmiyya, Murāġa°a: Muḥammad Muḥy al-Dīn Muḥammad °Abd al-Ḥamid, Paginirano, Bejrut, s.a.

- Buḥārī (al-), Abū ʿAbdillāh Muḥammad ibn Ismāʿil: *Al-Ṣaḥīḥ*, Iṣḍār Laḡna iḥyāʾ kutub al-sunna al-tābiʿa li al-maḡlis al-ʿilā li al-šuʿun al-islāmiyya fi Miṣr, Paginirano.
- Haytamī (al-), Nūr al-Dīn ʿAlī ibn Abī Bakr: *Maḡma ʿal-zawāʿid wa manbaʿ al-fawāʿid*, Taḥqīq: ʿAbdullāh Muḥammad Darwīš, Dār al-fikr, Bejrut, 1414/1994.
- Halilović, Safvet: *Al-Imām Abū Bakr al-Rāzī al-Ġāṣṣāš wa manhaḡuhu fī al-tafsīr*, Dār al-salām, Kairo, 2001.
- Halilović, Safvet: *Metodologija tumačenja Kur'ana u hanefijskome mezhebu - Studija na primjeru Al-Ġāṣṣāšovog tefsira Ahkam al-Qur'an (Propisi Kur'ana)*, s arapskog preveo dr. Mehmed Kico, Fakultet islamskih nauka i El-Kalem, Sarajevo, 2004.
- Muslim, Ibn al-Ḥaḡḡāḡ al-Quṣayrī al-Nisabūrī: *Al-Ṣaḥīḥ*, Iʿdād maḡmūʿa al-asātiḏa bi iṣrāf ʿAlī ʿAbd al-Ḥamid Abū al-Ḥayr, Paginacija: Fuʿād ʿAbd al-Bāqī, Dār al-ḥayr, Al-Ṭabaʿa al-tāniya, Bejrut, 1416/1996.
- Nasāʾī (al-), Abū ʿAbd al-Raḥmān Aḡmad ibn Šuʿayb ibn ʿAlī: *Al-Sunan*, Šarḥ: Al-Suyūṭī, Dār al-Rayyān li al-turāṭ, Nepaginirano, Kairo, s.a.
- Nisabūrī (al-), Al-Ḥākim: *Al-Mustadrak ʿalā al-Ṣaḥīḥayn* (Zajedno s njim je: *Al-Dahabī*, *Al-Talḥīs*), Dār al-kitāb al-ʿarabī, Kopija indijskog izdanja, Bejrut, s.a.
- Tahānawī (al-), Zafar Aḡmad: *Qawāʿid fī ʿulūm al-ḥadīṭ*, Našr idāra al-Qurʾān wa al-ʿulūm al-islāmiyya fi Karātšī, Taḥqīq: ʿAbd al-Fattāḥ Abū Ġadda, Karači, Indija, s.a.
- Tirmidī (al-), Abū ʿIsā Muḥammad ibn ʿIsā ibn Sūra, *Al-Sunan*, Taḥqīq: Muḥammad Fuʿād ʿAbd al-Bāqī, Maṭbaʿa Muṣṭafā al-Bābī al-Ḥalabī, Kairo.
- Ḍahabī (al-), Muḥammad Ḥusayn: *Siyar a lām al-nubalāʾ*, Taḥqīq: Akram al-Būšī, Muʿassasa al-risāla, Bejrut, 1403/1983.
- Šāṭibi, Ibrāhīm ibn Mūsā al-Ġarnāṭī: *Al-Muwāfaqāt fī uṣūl al-šarīʿa*, Al-Maktaba al-tiḡāriyya, s.a.
- Ramić, Jusuf: *Povodi objave Kur'ana*, Sarajevo, 1984.
- Korkut, Besim: *Prevod (značenja) Kur'ana*, Sarajevo, 1978.
- Muftić, Taufik: *Arapsko-bosanski rječnik*, treće izdanje, El-Kalem, Sarajevo, 1997.
- Karić, Enes: *Uvod u tefsirske znanosti*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 1997.
- Zirikli (al-), Ḥayr al-Dīn: *Al-A lām*, Dār al-ʿilm li al-malāyīn, Bejrut, 1997.

الدكتور صفوت خليلوفيتش (أستاذ التفسير وعلوم القرآن)

الإسرائيليات والتفسير

يُعتبر موضوع الإسرائيليات من الموضوعات الهامة في كتب التفسير . والإسرائيليات : جَمْعُ إسرائيلية ، نسبة إلى بني إسرائيل ، وهم اليهود . والمقصود بها تلك الأخبار التي تُروى عن أهل الكتاب الذين أسلموا سواء كانوا من اليهود والنصارى ، وإنما سُمِّيَتْ بـ « الإسرائيليات » لأن الغالب والكثير منها إنما هو من ثقافة بني إسرائيل ، أو من كتبهم ومعارفهم ، أو من أساطيرهم وأباطيلهم .

ويرجع الباحثون دخول الإسرائيليات إلى التراث الإسلامي بشكل عام وإلى التراث التفسيري بشكل خاص إلى عهد مبكّر جداً وهو عهد الصحابة ، حيث كان يرجع بعضهم في معرفة جزئيات وتفاصيل قصص الأنبياء وأخبار الأمم السابقة إلى ما يحكيه أهل الكتاب الذين أسلموا ؛ وذلك نظراً لاتفاق القرآن مع التوراة والإنجيل في بعض الأمور كقصص الأنبياء والأخبار المتعلقة بالأمم الغابرة ونحو ذلك ، ولكن مع فارق : وهو الإيجازُ في القرآن مع الاقتصار على مواطن العبرة والعظة ، والبَسْطُ والإطنابُ في التوراة والإنجيل ، ولِمْأَن نفوس البشر تميل إلى سماع غرائب وعجائب من القصص والأخبار ، كان بعض الصحابة إذا مرّوا على قصة من قصص القرآن يجد في نفسه ميلاً إلى أن يسأل عن بعض ما ذكره القرآن ولم يتعرّض له بالتفصيل ، فكانوا يسألون أولئك النفر من أهل الكتاب الذين دخلوا في الإسلام ، وحملوا إلى أهله ما كان معهم من ثقافة دينية ، فألقوا إليهم ما ألقوا من هذه القصص والأخبار . وهذا بالضرورة كان بالنسبة إلى ما ليس عندهم فيه شيء عن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، لأنه لو ثبت شيء في ذلك عن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ما كانوا يعدلون عنه إلى غيره مهما كان المأخوذ عنه ، كما أنه لم يكن قطعاً في الأمور التي تتعلق بالأحكام الشرعية العملية أو العقائد الإسلامية ، لأن هذه الأمور لا تُؤخذ إلا من نصوص الكتاب والسنة . ولكن مع مرور الزمن تساهل الناس في موضوع الإسرائيليات ، وهذا أدّى إلى تسرّب الكثير من الأمور العجيبة والمرفوضة إلى تراثنا الإسلامي حيث إنّها لا تمت بصلة بالعقيدة الإسلامية الصحيحة . وفي هذا البحث يتعرّض الباحث إلى موضوع الإسرائيليات بالتفصيل ، مبيناً معناها اللغوي والشرعي ، وأنواعها ، وكيفية التعامل معها.

ISRAILIATES AND TAFSIR

Summary

The term *israiliates* is frequently mentioned in tafsir literature. Scientists relate the origin of *israiliates* to the early period of Islamic history, to the time of scholars, when some of them, searching for some extra knowledge and details from the narration about the Messengers and earlier peoples, turned to the words of the followers of the Holy Books (ahl al-kitab) who converted to Islam. Because of an easy acceptance of *israiliates* lots of unusual and illogical things concerning *israiliates*, which have nothing in common with Islamic belief, settled to the bottom of Islamic heritage, in its broader sense, and especially into tafsir heritage, in its narrower sense. In this paper, the author analyses linguistic and terminological meaning of the term *israiliates*, their classification, and the view of them that should be taken.